

Geloof en twijfel.

Over de kunst van het twijfelen en de kunst van het geloven

Beste vrienden,

(1) De bijbel loopt niet hoog op met zekerheid, stabiliteit en onveranderlijkheid. Het Abrahamverhaal dat we zojuist beluisterden, herinnert er ons aan dat het bijbelse geloof wortelt in een nomadencultuur, waar het onderweg zijn en de risico's, onzekerheden en calamiteiten die daarbij horen in het brandpunt staan van de menselijke bestaanservaring.

Welke zekerheden heeft een mens eigenlijk in zijn leven? Is hij zeker van zichzelf, van zijn partner, zijn kinderen, zijn vrienden? Van zijn talenten, zijn keuzes, zijn job, zijn bezit, zijn gezondheid, zijn toekomst? Contingentie, zo noemen de filosofen dat met een geleerd woord. En iedereen kent het nogal cynische gezegde dat een mens bij zijn geboorte slechts van één ding zeker kan zijn: dat hij ooit weer zal sterven.

Abraham lijdt onder die onzekerheid. Let op: een sukkelaar is hij niet! Stamvader Abraham was een rijk man die heel veel vee, zilver en goud bezat (Gen 13.2). Maar blijkbaar schenken al die bezittingen hem geen rust. Hij blijft zich zorgen maken over zijn toekomst, die wordt bedreigd door zijn kinderloosheid. Heeft het allemaal uiteindelijk wel zin...?

En wat plaatst het bijbelse verhaal tegenover al die vragen en twijfels? Een belofte, bezegeld met een verbond. "Kijk naar de hemel en tel de sterren als je kunt: zo talrijk zal uw nageslacht zijn." (Gen 15.5) en "Aan uw nageslacht schenk ik dit land, vanaf de beek van Egypte tot aan de Grote Rivier, de Eufraat." (Gen 15.18) Maar welk soort zekerheid bieden een dergelijke belofte en verbintenis? Kan je daar een leven op bouwen?

(2) Enkele maanden geleden namen we met onze familie afscheid van nonkel Miel. Als oudste broer en priester, organisator van de Nieuwjaarsfeesten en milde schenker van bijhorend jaarlijks kistje uitgelezen wijn, was hij de stamvader van het Vanquaethem-geslacht. Voor zijn priesterwijding in het jaar 1957 koos hij het adagium 'Scio cui credidi': 'Ik weet in wie ik mijn vertrouwen heb gesteld, en ik ben zeker (et certus sum) ...' (2Tim1.12) Een adagium dat getuigt van een geloofsvertrouwen met een zekerheid die lijkt te grenzen aan de zekerheid die in ogen van vandaag enkel de wetenschap kan bieden. Het latijnse 'scio', 'ik weet', is immers verwant met scientia, science of wetenschap. Het stemt in elk geval overeen met de indruk die een foto nalaat van het familiefeest van toen, na de wijding: Aan de lange feesttafel zie je ze zitten, telkens onderbroken door een 'gewoon' familielid: een hele rij van knappe jonge mannen in priestertoga, 33 knopjes en met bijhorende witte boord, stralend-lachende en zelfverzekerde gezichten, sigaret losjes in de hand. Tussen haakjes: wanneer je tegenwoordig het woord priestertoga googelt, is een van de eerste sites waarop je terecht komt, eentje voor karnavalkledij.

Maar hoe groot toch is het contrast tussen dit zelfverzekerde adagium van het begin en het favoriete gebed van Nonkel Miel op het einde van zijn leven:

God, als de twijfel en de angst ons leven aanvreten, en de moed ontbreekt om door te gaan,
toon ons dan de weg naar de berg... die plek van stilte, om even met U alleen te zijn,
om kwaad en zorgen af te geven aan U, die onze grote Drager bent.

Zet ons dan op het spoor van Mozes, Elia en Jezus, die ook hun angst en twijfel hebben gekend,
en toch hun keuze trouw gebleven zijn, en zo dragers zijn geworden van uw Licht....
Geef ons nu en dan, en soms – heel even – zo'n moment van licht in uw stilte,
in het weten dat wij door U bemind zijn...

Zo lijkt zich in de levensgeschiedenis van Nonkel Miel de weg te weerspiegelen die de Vlaamse kerkgemeenschap, en eigenlijk de hele Westerse kerk, heeft afgelegd in de voorbij 60 jaar: van een zelfverzekerd, zeg maar triomfalistisch geloof, naar 'het algemeen betwijfeld christelijk geloof' (H.M. Kuitert).

(3) Vorige week heeft Patrick overtuigend aangetoond dat een geloof en twijfel elkaar helemaal niet hoeven uit te sluiten. Integendeel: een geloof dat niet doorheen de twijfel is gegaan, - en er niet steeds opnieuw doorheen gaat als door een labyrint, loopt het risico zelfgenoegzaam en onverdraagzaam te worden en doet tekort aan het mysterie van de goddelijke werkelijkheid. In die zin is de twijfel de bondgenoot van een authentiek geloof, en de zekerheid de vijand. En toch moeten we ook de vraag durven stellen of een geloof dat helemaal doortrokken is van aarzeling en twijfel niet de kracht mist van de overtuiging en het vermogen tot engagement? 'Ik hou van je'....misschien, 'Ik blijf je trouw'... allicht, 'We gaan er voor'...vermoedelijk, 'Ik zal er zijn voor je'... als het lukt. Bestaat er een kunst van de 'gezonde' twijfel die hand in hand gaat met de kunst van een krachtdadig en verbindend geloof?

(4) In zijn boek over de veelzijdige kunstenaar en geleerde Leonardo Da Vinci, de 'uomo universale' uit het Renaissancetijdperk, spreekt de Canadese auteur Michael Gelb over zeven levensprincipes van waaruit Leonardo leefde en werkte. Een ervan is de 'sfumato'. 'Sfumato' verwijst in de eerste plaats naar een schildertechniek waarvan Leonardo veelvuldig gebruik maakte, en waarbij hij verschillende lagen verf op een heel zorgvuldige wijze boven elkaar aanbracht. Op die manier kreeg zijn werk een mysterieuze uitstraling en verwees het naar het uiteindelijk ondoorgrondelijke karakter van de werkelijkheid. Het bekendste voorbeeld ervan is uiteraard de raadselachtige blik en glimlach van de Mona Lisa, van wie wij niet eens met zekerheid weten wie zij was (zie voorblad van het 'boekje' van deze cyclus).

In een meer brede zin slaat 'sfumato' echter op de bereidheid om de ambiguïteit, paradoxen, de onzekerheid en de tegenstrijdigheden van het menselijke bestaan te erkennen en te omarmen: leven en dood, winnen en verliezen, vreugde en verdriet, geluk en tegenslag, mooi en lelijk, goed en kwaad, afstand en nabijheid, loslaten en vasthouden, en ga zo maar verder. Hoe meer Leonardo vorderde in zijn project van universele kennis, hoe sterker hij zich bewust werd van het tegenstrijdige en mysterieuze karakter van de werkelijkheid. De kunst van de twijfel als de kunst om te leven met de onzekerheden en tegenstrijdigheden van het leven, is het enige wat er ons kan van weerhouden om enerzijds te vervallen in cynisme en wanhoop of anderzijds onze toevlucht te zoeken in valse zekerheden en simpele waarheden. In het eerste geval is er geen ruimte meer voor een Godsvertrouwen, in het tweede geval dreigen we het godsgeloof te gebruiken om greep te krijgen op het leven en herleiden we de goddelijke werkelijkheid tot de maat van al te menselijke waarheden en schijnzekerheden.

(5) Tot slot. De vraag die er toe doet is niet zozeer of je gelooft dat God bestaat. 'Is er een God of is die er niet?' Dat is een vraag die zich nog te sterk situeert op het niveau van het menselijke weten dat op zoek is naar (absolute) zekerheid. Laat God maar een mogelijkheid blijven, een peut-être (Ouaknin), een beloftevolle mogelijkheid van Degene die er zal zijn, een perspectief op een toekomst die nooit kan samenvallen met wat nu is. Veel belangrijker is echter de volgende vraag: kan, wil, verlang ik om die mogelijke God te beminnen? Welke God wil ik liefhebben, en maakt het beminnen van die God een verschil uit voor de manier waarop ik mijn leven leid? Deze vraag raakt aan het relationele niveau van de ontmoeting en de verbondenheid.

Precies deze stap van zeker willen weten naar ontmoeten, zet Thomas in het evangeliieverhaal dat we vorige week beluisterden. Aanvankelijk eist hij koudweg om met zijn vingers de gaten van de spijkers in de handen van Jezus te kunnen voelen en met zijn hand de wonde in Jezus' zijde. Daarmee wenst hij een bewijs dat hem een zekerheid moet geven van de orde van het weten. Maar in de ontmoeting met de verrezen Christus komt Thomas tot een geloofsvertrouwen dat dit bewijs uiteindelijk niet nodig heeft en ziet hij af van zijn dwingende eis. De bevrijdende uitroep 'Mijn Heer, mijn God' zal zijn leven voorgoed veranderen.

Enkel in de liefdevolle ontmoeting en verbondenheid met de A/andere wordt het mysterie van de A/andere beaamd en doen we afstand van onze wens om die A/andere te onderwerpen aan ons wikkend en wegend oordeel, in te kapselen in ons verlangen naar zekerheid. Niet voor niets luidt het eerste gebod niet: 'geloof in God', maar wel: 'Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart en met geheel uw ziel, met al uw krachten en geheel uw verstand; en uw naaste gelijk uzelf.' (Lucas 10.27)

God geve, in het licht van het komende Pinksterfeest, dat het vuur van die minne opnieuw door ons heen mag gaan (Gen 15,17).

Jan De Vriese
De Lier, Brugge, 21 mei 2017

Lezingen: Johannes 20,19-29 en Genesis 15.6-18.

Bronnen:

Marc-Alain OUAKNIN, God en de kunst van het vissen, Lannoo, Tielt, 2016.

Michael J. GELB, Pensez comme Léonard De Vinci, Les Editions de l'Homme, Montréal, 2004.

Nico ter Linden, Het verhaal gaat... (de commentaar bij Genesis 14-15).